

~~Tr 285~~ K. S. 817
~~1234~~

173765

1926
N 11-12

ГОРБУНКА

V.N. Karazin Kharkiv National University

00250704

6

V-285/1234 K5817

7

ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ

137

№ 11-12

1926

3438

✓

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТУ НА ВЕЛИКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ГРО-
МАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ І ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ МІСЯЧНИК

„ЧЕРВОНІЙ ШЛЯХ“

РІК ВИДАННЯ П'ЯТИЙ

Редагують: В. Затонський (головн. редактор), В. Коряк, М. Куліш,
С. Пилипенко, П. Тичина, А. Хвиля, О. Шумський, В. Юринець.

Умови передплати:

на 3 місяці — 4 карб. || на 6 місяців — 7 карб. || на 12 місяців — 12 карб.

ІЗ ДОСТАВКОЮ

Передплата для Америки — 1 долар 25 центів USA, для Чехії —
1 дол. USA, для решти Європи — 75 центів USA, на місяць із доставкою.

Передплачувати можна: в Головній Конторі Періодичних Видань
Державного Видавництва України — Харків, вул. Фрідріха Енгельса,
буд. № 19, в усіх конторах, філіях та представництвах Держвидаву
в усіх поштових конторах, по поштових переводах на адресу Головної
Контори, по всіх конторах по прийому передплати, по всіх філіях
і агентствах газети „Вісти ВУЦВК“ і в усіх залізничних кіосках контр-
агентства друку, по всіх книгарнях Книгоспілки, в усіх конторах та
філіях Вид-ва „Укр. Робітник“, а також у місцевих агентствах Україн-
банку, де вони є.

Закордонні передплатники мають звертатися до Головної Контори
Вид-ва — до Харкова.

Редакція „Червоного Шляху“ залишає за собою право скорочувати
статті й робити зміни редакційного характеру.

Дрібні рукописи й вірші, неприйняті до друку, зберігаються і з
приводу їх редакція не листується.

Рукописи мусять бути надруковані на машинці і на одній сторінці
аркушу.

КОМПЛЕКТИ „ЧЕРВОНОГО ШЛЯХУ“

за 1923 рік (7 книж.) можна придбати за 4 карб., за 1924 рік (8 книж.)
за 5 карб. і за 1925 р. (9 книж.) за 6 карб. Разом — за 15 карб. із доставкою.

Окремі числа можна виписувати по номінальній ціні.

На увагу передплатників, що одержують журнал у рахунок гонорару

Щоб не було затримки з висилкою журналу в 1927 р., просимо
про своє бажання одержувати „Черв. Шлях“ сповістити негайно нашу
Головну Контору Періодичних Видань Держвидаву.

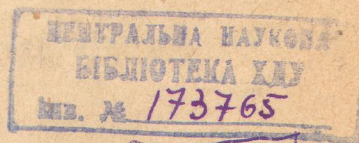
ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ
І ЛІТЕРАТУРНО - НАУКОВИЙ
МІСЯЧНИК

№ 11—12

(44—45)

~~ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА~~
БІБЛІОТЕКА

ЛИСТОПАД

1926

ГРУДЕНЬ

59

5 (47.714) „1926“ = 91.97

ПЕРША ДРУКАРНЯ ДЕРЖВИДАВУ
УКРАЇНИ ім. Г. І. ПЕТРОВСЬКОГО
ХАРКІВ

ЗМІСТ

	Стор.
А. Любченко. Оповідання про утечу	5
В. Сосюра. Там над обрієм. Поезії	30
М. Сайко. Поезії	31
М. Піонтківський. Аборт. Оповідання	33
І. Цітович. Поезії	41
О. Корж. Невідоме причасте. Поезії	41
О. Донченко. Сатана. Поезії	42
О. Чабан. Коли зацвіли садки. Оповідання	42
О. Влизько. Poesie intime	60
О. Сорока. Хмарно. Поезії	61
Й. Бехер. Банкір верхи над боевищем. Оповідання. Авториз. перекл. М. Ільтичної.	62
С. Станде. Телеграма звітника. З польськ. перекл. В. Атаманюк.	86
Д. Гофштейн. Справедливість. Поля. Поезії. З євр. перекл. П. Тичина	87
Газа Мустафа Кемаль Паша. Спогади	90
С. Магура. Побут по залишках трипільської культури	125
В. Бойко. Формалізм і марксизм	141
Ф. Якубовський. „Fata morgana“ М. Коцюбинського та наше сьогодні	165
Я. Мамонтов. Українська драматургія передреволюц. доби	176
П. Рулін. Артистичний шлях Заньковецької	204
А. Л-сон. Кіно й мистецтво.	221
Матвієнко-Гарнага. Про стан нашого народнього господарства	229
Хроніка	238
Бібліографія	252

3M1C1

1	1. General Information
2	2. Description of the Project
3	3. Objectives
4	4. Methodology
5	5. Results
6	6. Discussion
7	7. Conclusion
8	8. References
9	9. Appendix
10	10. Bibliography
11	11. Glossary
12	12. Index
13	13. List of Figures
14	14. List of Tables
15	15. List of Abbreviations
16	16. List of Symbols
17	17. List of Equations
18	18. List of Diagrams
19	19. List of Maps
20	20. List of Photographs
21	21. List of Videos
22	22. List of Audio Recordings
23	23. List of Interviews
24	24. List of Focus Groups
25	25. List of Surveys
26	26. List of Questionnaires
27	27. List of Interviews
28	28. List of Focus Groups
29	29. List of Surveys
30	30. List of Questionnaires
31	31. List of Interviews
32	32. List of Focus Groups
33	33. List of Surveys
34	34. List of Questionnaires
35	35. List of Interviews
36	36. List of Focus Groups
37	37. List of Surveys
38	38. List of Questionnaires
39	39. List of Interviews
40	40. List of Focus Groups
41	41. List of Surveys
42	42. List of Questionnaires
43	43. List of Interviews
44	44. List of Focus Groups
45	45. List of Surveys
46	46. List of Questionnaires
47	47. List of Interviews
48	48. List of Focus Groups
49	49. List of Surveys
50	50. List of Questionnaires
51	51. List of Interviews
52	52. List of Focus Groups
53	53. List of Surveys
54	54. List of Questionnaires
55	55. List of Interviews
56	56. List of Focus Groups
57	57. List of Surveys
58	58. List of Questionnaires
59	59. List of Interviews
60	60. List of Focus Groups
61	61. List of Surveys
62	62. List of Questionnaires
63	63. List of Interviews
64	64. List of Focus Groups
65	65. List of Surveys
66	66. List of Questionnaires
67	67. List of Interviews
68	68. List of Focus Groups
69	69. List of Surveys
70	70. List of Questionnaires
71	71. List of Interviews
72	72. List of Focus Groups
73	73. List of Surveys
74	74. List of Questionnaires
75	75. List of Interviews
76	76. List of Focus Groups
77	77. List of Surveys
78	78. List of Questionnaires
79	79. List of Interviews
80	80. List of Focus Groups
81	81. List of Surveys
82	82. List of Questionnaires
83	83. List of Interviews
84	84. List of Focus Groups
85	85. List of Surveys
86	86. List of Questionnaires
87	87. List of Interviews
88	88. List of Focus Groups
89	89. List of Surveys
90	90. List of Questionnaires
91	91. List of Interviews
92	92. List of Focus Groups
93	93. List of Surveys
94	94. List of Questionnaires
95	95. List of Interviews
96	96. List of Focus Groups
97	97. List of Surveys
98	98. List of Questionnaires
99	99. List of Interviews
100	100. List of Focus Groups

1234

АРКАДІЙ ЛЮБЧЕНКО

ОПОВІДАННЯ ПРО УТЕЧУ

Цього разу за маленьким столиком, у чистому, відокремленому довгим примурком куточкові зустрілися: Рубич, Красовський і я. Зустріч, як і завжди, сталася випадково. Ми були надто обмежені часом, щоб навідуватися сюди частіше, а якщо й забігали, то, випивши шклянку чаю, або пляшку пива, поспішали геть, заклопотані, неуважні, з лаконічними фразами, з потужними усмішками.

На цей раз випав сльотний осінній вечір і випала неділя. Рубичеві, редакторіві щоденника, нічого було поспішати на завтра з передовою, нам нічого було квапитись на вулицю, в обійми пронизливої мжички,—і всі трое охоче лишилися тут.

На другому поверсі, в ресторані, грав квартет. Звуки долітали м'якко, і в цьому затишному куточкові Гріг здався ще теплішим, безпосереднішим. Розмова чомусь зайшла про Польщу, а потім Красовський і я обмінювалися спогадами про колишні фронтові пригоди. Красовський взагалі любив розповідати про них, говорив досить мальовничо і часто заохочував інших.

Тільки Рубич сидів нерухомо з уважно нахмуреним чолом, з легенькою доброю усмішкою. Таким він бував завжди поза стінами редакції, і на довгу балачку, а особливо на спогади сам спокушався в ряди-годи. Він умів слухати, умів прихилити до себе — і тільки. Хоча відомо було, що ця людина чимало перекипіла в котлі недавніх бур.

— Будь ласка, пляшку,—сказав він, торкнувши свого кухлика, коли Красовський скінчив чергову пригоду. Його пальці кілька разів метушливо облапали дужку пенсне — несподіваний знак нетерпіння.

— А от... а от уявіть собі таке...

Рубич на хвилинку зупинився. Ми насторожилися, присунулися ближче.

— Уявіть собі, друзі, таке: раптом небо падає. Момент — перед очима, як у калейдоскопі, блискавично пролітає якийсь буре полотно. З усіх боків — тумани. Боляче скручує руку. Хвиськає в обличчя. Ще момент — і ви догадуєтесь, що ви на дні урвища. Навздогін по стінах котяться грудочки, шарудять, дратують недоречним шумом, запорошують очі. Ви зриваєтесь далі. Кожна секунда дорога. Далі звідци! Повз — хитаються якісь будинки, якась постать білою плямою кидається обіч. Вузька річка рветься з-під ніг. Далі, далі! Вуличка, кропива, дереза. Далі!.. Тріщить ліса, буйним шумом біжить довкола висока кукурудза.

— Пак! — сухо, різко, але далеко. І десь в другому кінці балки розложисто, дражливо у відповідь: та-а-к!..

Воно підсилює, штовхає — знаєте? Ви мобілізуєте останні сили, але кукурудзі, здається, кінця - краю нема. Та й шелест, зрадливий шелест. І ви падаєте, задиханий. Проповзаєте ще трохи, беручи праворуч, заплутуючи, ховаючи сліди. Зупиняєтесь. Серце, мов божевільне. Голова в обценьках. Куди? Що? Як? Ні! Ви конвульсійно загрибаєте руками землю. Ви жахаєтесь думки, що від землі зараз насильно вас одірвуть. Зникнути б, провалитися, розтопитися! Бо що може бути гіршого, як з порожніми руками стати перед збройним ворогом? Ви припадаєте вухом до землі, чуйно прислухаєтесь. Скільки минає часу — хто зна. Може хвилинка, може десять, може півгодини... І ось — потріскує, шелестить кукурудза. Ідуть. Обережно... Хиженко... Крадькома. Що? Да-да, йдуть... Тікати? Але це безглуздзя. Куди?... Ви інстинктивно сіпаєтесь набік, не сходячи з місця. В животі нараз холодне. Крижана хвиля важко підступає до грудей, затоплює їх. Грудям тісно, дуже тісно в обручах цих маленьких, нікчемних ребер. І стає так гидко, млюсно, наче вас зараз занудить, а пальці спазматично глибше й глибше вгрузають у землю. Але ні! Не може бути! Ви перемагаєте острах, зціплюєте зуби і струнко витягаєтесь, готові до всього. Один? Кинутись зненацька й вихопити винтовку. Аби до рук винтовку. А як двоє? Все одно. Все одно — кинутись! На це ще вистарчить сили. Так легше.

— Ссст...

І по всьому тілі ніби рій комашок. З холоду в жар. З жароти в холод.

— Ссст! — ще ближче.

Чували ви таке зрадливе сичання? Воно й досі стоїть у мене в усі. Це — тонка інквізиція. Це — як довге, розпечене, неймовірно болюче шило, що пронизує найвразливіші місця. Краще гукнути, краще відразу кинутись, бити, що хочете, тільки не...

— Ссст... — подають знак. Їх двоє, а може й більше. Помітили й скликаються. Ось — розгорнуть стебла, ось...

— Ссст... Chodź tu! Antek!... — нетерпляче, спідтиха.

Десь, ламаючи бадилля, поспішають кроки.

— Antek, niema co, on uciekł.

Uciekł, mówisz, kòrwa go mać! — бовкає у відповідь голосніше, з досадою: — uciekł? A może...

— Co może? Morze scherokie i głębokie... Chodźmy!

— Ale jak że?..

— A niech go piorón trzasnie! Ja sobie na tem płocie majtki porwałem. Chodźmy! No?..

Ще трохи посперечалися, поплювалися. Врешті, про щось тихенько умовившись, клацнули замками карабінів. Пішли.

Од серця одлягло. Але становище моє було погане. Тепер знімуть на ноги всю владу, яка тільки є в селі, весь „актив“, від жандара до останнього найнепомітнішого прихильника Жечи Посполитої. І ці найнепомітніші найшвидше помітять — то дуже старанні люди. Єдина надія на матінку-ніч. Треба тут переждати до темряви і — кроком руш. Куди? Чорт, і зна! Я втратив напрямок. Доведеться навмання, а там якось зорієнтуюсь.

Що-йно я спробував умотитися зручніше, як усе тіло занило. Аж тепер, очумавшись, заспокоївшись трохи, я помітив, що на моїх

руках поміж наліпленою землею виступає кров. Одного нігтя зовсім надірвано. Я його примітивно забандажував кукурудзяним листям. А найгірше: в'язи, мов не мої, у прорваному рукаві збасаманений лікоть і заклакці, налиті оливом, ноги. Де-далі біль зростав. Зростало й відчуття втоми. Насувалася небезпека, що ніч пропаде марно, що ніякі зусилля не допоможуть мені використати пітьму. І поволі мене опановувала реакція. Тепер я боявся лише одного: якщо прийдуть, якщо братимуть, якщо мордуватимуть, — жодна частина мого „я“ не зможе протестувати. Налийте, будь ласка...

І я заснув. Спав дуже міцно й довго. Та й як могло не спатися? Не забувайте, що я вже два тижні блукав. Я утік з польського полону. Як? Про це іншим разом. Мені було відомо про успіхи нашого великого наступу, і я поспішав, підбадьорений, заохочений. Ночами я йшов, удень ховався по лісах та бур'янах. Минулої ночі я переплив Стрипу, а вдосвіта зустрів на глухому узвіззі підводу. Це був селянин з Поділля. Його забрали поляки під фуршпан (добро з України вивозили), загнали аж під Бучач, і тепер він з посвідченням дефензиви повертав додому. Він не був певен, що якась стрічна частина не заверне його знову (і документи не допоможуть!), отже й тримався осторонь, уникаючи битого тракту. Не легко було його зупинити. Я йому махаю, а він собі, не звертаючи уваги, так байдуженьки: іття! вішта! Я йому кричати, а він, удаючи глухого, смикає віжками й покручує батіжком над коненятами. У мене справді промайнула думка, чи не сліпий він, чи не глухий? Я забіг спереду. Дядько трпукнув і, не пускаючи віжок, тривожно, з благанням подивився на мене.

— Куди це дорога, дядю?

— Та ніби на Борщів...

Значить, я не помилявся, йшов більш-менш правильно.

— А хліб у вас, дядю, є?

— Нема.

— Ну, то давайте.

— Та нема ж, кажу...

— Ну, то давайте, кажу.

Він зміряв мене з голови до ніг. Мабуть мій вигляд та вираз обличчя були досить імпозантні, бо він завовтузився, оглянувся підозріло довкола і поліз під опалку. Виймаючи торбу, спитав:

— А хто ж ви за чоловік?

— Та хіба не бачите?

(До речі, на мені була старенька польська шинеля та такий же кашкет. Я їх навмисне придбав перед утечею).

— Та воно так... Тільки той...

— Що?

— Усякого народу тепер... той... хоч гать гати...

— Це правда, дядю, правда, — охоче погодився з ним, а сам шматую хліб, — правда ваша...

— Авжеж... розпустився народ. Ні тобі ладу, ні тобі жалю. Одне — мучать людей, та й годі... — і він, прибідкуючись, коротко розповів про своє фуршпанське лихо.

Ми закурили такого, знаєте, хорошого, тертого бакунчику. Хоч ми були в затишному ярку, але довша стоянка пахла небезпекою.

Я злодійкувато оглянувся, а дядько, використавши момент, смикнув віжками.

— Н-но!

І саме в цей час у мене блиснула думка, нещаслива думка, що й призвела до всіх цих подій. Я його затримав.

— Дядю, знаєте що? Ви ж туди, куди й я. Давайте разом, бо я вже пристав, а ще добру сотню чимчикувати... А як доб'ємося, то я вже вам не забуду...

Він заперечливо, рішучемотнув головою і ударив по конях. Я рішуче скочив на воза. Він зупинився, але я не дав йому сказати.

— Дядю, ви притрусіть мене травою. Підвезіть тільки до фронту, а там я й сам не полізу. Тут поки нічого боятися, тут війська мало, а там я й сам не полізу. Отак-о притрусіть і поганяйте собі, а як доб'ємося... Ви ж не знаєте, хто я...

— Та хто б не був, не хочу.

— Чекайте, дядю,—чого я тільки не говорив йому. І вмовляв, і благав, і залякував. Дядько уперто стояв на своєму. Але перемога була вже в тому, що він рушив з місця. Щось через хвилин десять ми таки домовилися. Дядько лаявся, але запакував мене на дно, задушував, ніби цінну покладь на ярмарок. Я лежав головою до передка, щоб зручніше було перекинутись словом. Умовилися так, що він пильно слідкуватиме, і нишком повідомлятиме мене. Якщо буде серйозна небезпека, я загодя мушу умкнути в хліба. Кілька разів він здійсмав тривогу, та я йому не вірив. Я знав, що він дуже хоче мене здихатися. Ясно, він поки що побоювався, а досить лише нам під'їхати до тракту, як мій візниця заспіває іншої—просто зжене несподіваного гостя, або рятуючи себе, запобігливо віддасть його до рук ворогів. Перспективка, що й казати. Та тільки: логично—він і сам уникав тракту, інтуїтивно—я не вірив. Інтуїція, думаєте, нонсенс? Ого, інтуїція—це віковий досвід прадідів. Він зростає в поколіннях і передається, як спадщина. І бувають, мій голубе, випадки, коли сила відчуття так загострюється, що мимоволі повіриш в інтуїцію. Повз нас проходили, проїздили, питали, але що-разу я почував, що нічого виняткового, загрозливого не трапиться. Мене понад усе знаджувала думка, що я відпочину і виграю цілий день. Цілий день! Це ж найменше верстов сорок—тридцять.

Де-далі серце почало стискатися. Такий, знаєте, тягучий, особливий, я б сказав, безболісний біль. Бракує повітря. Не можна влжати. Треба встати, треба покинути цього візницю. От ще трошки—і встану. Ще трошки—і вагаюся. Ідемо-ідемо—аж раптом дядько штурх мене пужалном. Що? Воєнні! Чимало! Вигулькнули, як з-під землі. Швидше тікати! Швидше!

Голос поспішний, надривний. А я ще вагаюсь, хоч у грудях похололо.

— Ну, злізай. Чуєш? Злізай, бо...

Вже не дочув. Пір'ячком метнувся з воза, і в ту-ж мить заторхтіло, завищало, затюкало десь позаду... Я побачив унизу село, чим дужч кинувся до нього. А далі ви вже самі знаєте, як і чому я опинився в кукурудзі, чому заснув і спав кріпко та довго.

Сталося це все перед полуднем, а прокинувся я над вечір. Мене розбудив дощ. Не дощ—ціла злива. Хоч вона й хутко одшуміла, та

встигла промочити до кісточки. Перемагаючи біль, я викрутив, як міг, своє барахло і згинці переступив на сухіше місце. Тепер я поведився сміливіше, бо ж якому навіть найзавзятішому легіонерові чи жандареві захотілося б лізти в росу, та ще й у високу, густу кукурудзу, та ще й після невдалої розвідки. Крізь верхняк я оглянув місцевість: праворуч на спаді прилипли хатки, ліворуч ближче нахмурилось стрімке урвище, з якого я робив сьогодні свій польот, а зовсім близьенько, кроків за двадцять — подвір'я. Я механічно присів. Я ніяк не сподівався, що плазуючи, ховаючи сліди, можу опинитися під самою хатою. Мені здавалося, що я на другому кінці городу. Ну що ж, так, чи сьак, а доводилось сидіти тихенько, чекаючи на ніч — вона, мовляв, якось зарадить, визволить.

На подвір'ї почали грюкати дверима, потім скликали курей. Пам'ятаю, дитячий голосок кілька разів тороплено, кумедно викрикував: — А - гі на вас!.. А - гі!..

Пам'ятаю — сонце. Надвечірні промені прорвалися крізь хмари і бризнули золотом. Ніколи не бачив такої краси! А може й бачив, та проходив байдуже. Тоді ж сприйнялося дуже гостро і досі до подоробиць стоїть перед очима. Знаєте, після дощу все обмите, свіже, а по ньому тече сонце, тече і трепетними діамантами обвисає, капає... Пам'ятаю навіть тоненький стелюшок, що випинався просто перед мене... якусь чудну смарагдову кузочку. Кузочку прибило дощем, замулило, вона відчайнно змагалася, пнулася нагору. Я з радістю допоміг їй. І тоді мене особливо вразила думка: невже впіймають? Тоді така думка видалася особливо страшною, безглуздою. Ще сильніше захотілося жити, захотілося конче довершити утечу. Жити! Звичайно, серед спокійних одноманітних буднів не відчуєш так тонко, не зрозумієш так глибоко це неймовірне щастя — жити.

Да... Але захват мій скоро упав. Прокляті дрижаки! Вони набігали частіше й частіше. Руки посиніли. Весь я скоцюрбився. А вечір насувався холодком... Встати б, ударити навзмах руками — так зразу кров і розбіглася б. Коли ж зв'язаний. Буквально, зв'язаний. Навіть не можна потерти рук. Тільки хухай на них. Ідіотське становище!

І так, зібгавшись у клубок, клацаючи зубами, проклинаючи зустріч з подолянином, сидів я, занепокоєний, що ніч по-при всі зусилля може пропасти марно. Коли це — шелест. Що таке? А воно шупортить і шупортить. Ближче й ближче. Зупиниться на хвилинку і знову, не кваплячись, шупортить, знову наближається. Що робити? Я й не встиг зорієнтуватися, як густа поросль, мов та завіса, розсунулась, і переді мною з'явилась... жінчина. Оберемочок зеленини випорснув з її рук, вона сплеснула долонями, вона пополотніла, вона щось коротко шепнула — і застигла.

Ми довго мовчали, прикипівши до землі, потопивши один в одному сполохані очі.

— Не бійтеся... — почав я нишком, — не бійтеся... Я нічого... мовчіть... тільки пригніться, а то вас помітять. Пригніться...

Пригнулась, як загінотизована.

— Я вас дуже прошу, мовчіть. Нікому не кажіть про мене. Нікому! Чуєте? А я вам злого не заподію. Я собі посижу до ночі та й тихенько піду. Чуєте? Тихесенько піду собі, і ніхто нічого не знатиме.

Вона не ворушилась. Тільки раз - по - раз незрозуміло, рівномірно, ніби штучно заведена машина, кліпали її довгі вій.

— А як ви скажете, мене вб'ють. Чуєте? Мене вб'ють.

Женщина полекшено зідхнула:

— Ієзус — Марія... Так це ви той самий?..

— Той самий.

Оглянула мене уважніше. Переляк поволі сходив з її обличчя. Натомість — подив, зацікавлення і нерішуча теплінь жалю. Вона похитала головою.

— А тутка, — каже, — за вами ганяли, ганяли... І по сусідах, і тутка.

— Знаю, знаю... Хотять убити ні за що, ні про що, — підкреслив я, щоб до краю вплинути на неї і здобути її співчуття.

Тоді подивилася пильно, рішуче, проймаюче. В цих карих, великих очах за одну хвилинку напруження я прочитав і тривогу, і підозрілість, і цікавість, і сумнів, і жаль — чисто звірачий страх і чисто жіночу м'ягкосердість, ласкавість. Неприхована боротьба.

— Хто ви? — питає нарешті.

— Втікач.

— Але хто?

— А кого шукали жовніри?

— Але не москаль?

— А хіба вам не все одно?

— Та ви не москаль, — каже, — ви й говорите по - руснацькому.

— Людина я... Не злодій, не душогуб. Присягаюсь! А мене переслідують, мене хотять ні за що убити...

Знову похитала головою та так тихенько, сердечно:

— Бідний, — каже.

В її голосі мені видалося щось матерне, споконвічне, невимовно - ніжне. „Бідний“ — цього було досить.

Вона підвелася, похапцем почала збирати розсипаний бур'ян. Збирає та виправдується:

— Пастух сьогодні через дощ раніше пригнав корову. А я собі думаю: піду, вщипну берізки. І ось тобі... Ну, сидіть, не бійтеся...

І пірнула в гушавину. Я розгубився. Оце — „Ієзус - Марія“... Хто ж вона? Що правда, всі уніяти вживають такого прислів'я, але й усі поляки в галицьких селах уміють української мови. Не розбереш. А розібрати конче треба, бо від цього, звичайно, багато залежало. А що як вона справді полька й зараз же побіжить, викрие мене? Ні, треба тікати. Треба поки що перебратися хоч на другий кінець городу. Швидше звідси! Ну його к бісу! Швидше!

Що - йно я намірився, знову — шелест. Так і є. Значить, я не помилився, значить, за мною. Край. Пізно. Розгортаються стебла — знаєте хто? — та сама жінчина з берізкою на руках. Я здивовано вліпив очі. Чого їй ще треба? А вона:

— Я, — каже, — приховала, щоб ніхто не подумав... — і таємничо виймає з-під берізки кухлик молока.

Просто якусь добру фею посилала мені доля. Звичайно, я не примусив упрощувати себе. Однак у мене вже починалась манія переслідування. Я тут же подумав: а що як вона, мов той Юда за тридцять

серебренників, продає мене зараз за квартиру молока? Що як вона тимчасом послала до гміни¹⁾ і лише забалакує, затримує мене? Що?.. Нічого. Нічого не зробиш. Сиди й чекай. Сидів і чекав. Вона була досить спокійна. Ні одної двозначности, ні одного натяку на провокацію. Навіть навпаки—щось солідарне, змовне. Невже так ловко прикидається? Невже так тонко грає? Невже продасть?.. Ні, не може бути. Ні, не продасть...

Тільки тепер придивився до неї. Русява. Ніби середнього віку. З більш-менш правильними рисами. Видко було, що її передчасно старить спрацьованість. Дивно збереглися вії, довгі-довгі, а в очах ще багато свіжого, юного. І в той же час загальну м'яккість виразу порушувала якась чудна, зайва, мінлива строгість.

Невже продасть?... Але все одно змагатись не сила. Та й смішно змагатись.

Кухлик трусився у моїх руках, зуби цокотіли об вінці, я починав уже ковтати силоміць. Сьогоднішні пертурбації далися в знаки. Я не міг допити молока, хоч і пожадливо був накинувся на нього. Я почував, що маю дуже безпорадний, бідолашний вигляд.

— Вас били?— питає.

— Ні.

— А чого ж синці?

— То я сам себе... тікаючи...

— Бідний.

Я подякував, передав її кухлика.

— І не випили навіть? Вам дуже холодно? Що ж ви тепер? Ви, певне, й ступити не годні?...

Почувши це з чужих уст, я занепокоївся до краю, остаточно повірив у своє знесилля. Але, думаю собі, піддаватись не слід, — а може вона випитує?

— Ні, — кажу, — не холодно.

— Не холодно? Чого ж ви так позеленіли?

— То так... кругом зелено, то й я зелений, — спробував одбратися жартом.

— Не дуріть мене, я ж бачу... І не бійтеся. Вам не можна нікуди йти. Вам треба перепочити. Хоч день-два. Не бійтеся... Ви тутка посидьте до ночі, а я тоді прийду і якось вас переховаю. Добре?

— Добре.

Я навмисне погодився без зайвих балачок, щоб швидше лишитися на самоті і краще обміркувати становище. Жінчина зникла. Як бачите, мені щастило. Несподівано матиму і схованку і відпочинок.

Раз ніхто за мною досі не з'являвся, значить, я трохи пересолив з Юдою. А може ті забарилися? А може вона свідомо, з потайною думкою пропонує цей відпочинок, щоб затримати мене, бо ж не випадало їй тут довго сидіти? Чорт його знає... Підозрілість — страшна хвороба, але хіба ж Хома Невірний, облапуючи ребра Учителя, не був по-своєму правий? Зрештою, до ночі все повинно з'ясуватися. Чи так, чи сяк, а якщо вже на те пішло, мені не втекти. Чи поведе мене жінчина до хати, чи ні — все одно. Обступлять садибу — каюк.

¹⁾ Волость.

Коли ж нічого не трапиться, тоді... тоді воїстину добра фея. На всякий випадок я вирішив пересунутись на другий кінець городу. Пересунувся і переконався, що ця ніч для мене справді пропала. Все тіло важке і болюче. Голова — ходором. Апатія. Навіть сидіти трудно — так і хилить лягти. Приліг. Очі зліплюються. Задрімав трошки. Прокинусь, послухаю і знову, як п'яний, мішком на землю.

Вже зовсім стемніло. Показався був молодичок та й пропав. Ніч, мов дьогтем налита, кріпка та густа. Для втечі — просто розкіш. Але не можна, голубе, ніяк не можна.

Тоді я помаленьку перебрався до подвір'я. Не прийшли досі — значить, жінщина щиро хоче мені допомогти. Лишалось одне: віддати себе на волю цього незнаного, випадкового співника. Я збочив, загубив умовне місце. Не біда. Якось знайдемося. А зайве шарудіння ще чого доброго розтривожить та наведе на слід собак. Мені не довго довелося чекати. І де вона вивчилася так легко, безшумно скрадатися? Як злочинець, як тінь... Я подав знак. Виявилось, що вона вже приходила і, не знайшовши мене, турбувалася, — загину, мовляв, десь у дорозі.

Ми пішли до хати. Вікна щільно запнуті хустками та ряднами. На столі — лямпка. Хата середняцька, хоча другу половину, що за місцевим звичаєм мусить бути світлицею, не добудовано. В хаті — нікого, крім нас, та хлопчика, що спав на полу. Хазяйка вийняла з печі теплої води, наказала мені обмитися. На тяжку силу проробив я цю операцію, аби лише не ускладняти відносин. Потім винесла з комори підлатані штани, сорочку, рудого піджачка. Вона заклопотано поралася біля мене, наче мати коло сина, і я мусів неодмовно у всьому їй коритися. Вечеряти я одмовився: зовсім не тягло до їжі. Тоді — ось послушайте, як шалено мені щастило, — тоді вона розгорнула свої плани: я мушу перетворитися в Яська Мідуху, її далекого родича із Старих Заліщиків, про якого на кутку чували, але якого ніхто ніколи не бачив. Це — на всякий випадок. А поки що: тутка, зараз же за річкою, під тим самим славетним урвищем, живе її вуйко¹⁾. Живуть удвох із бабою. Вони знають про мене. Бачили, як я тікав, і не вірять, що лишився живий. Вони бідні, відокремлені затишком, а тому в них безпечніше, до них не так часто заскакують різні непрохані гості. З ними все погоджено, і старенькі раді будуть допомогти людині, що опинилася в таких складних тарапатах. Там є невеличка, трохи розлатана шіпка. Одним боком вона припадає до стіни урвища і тоне в кущах, а другим, ще не зовсім обдахованим, виступає на село. Але це навіть краще, бо хто ж подумає, що за необштитими кроквами переховується людина? А вуйко має накласти поперек горища всякого мотлоху і загородити куточок од небажаного цікавого ока. Отже, треба туди йти. Зараз же, негайно.

Я не заперечував. Я не сподівався на таку ретельну співучасть і дивувався на мою спасительку, на її спритність, сміливість, відданість. Яке велике серце!

Ми тихенько перейшли місточок (жінщина підтримувала мене), тихенько проковзнули на задвірок. Я чув, як божевільно стукало її

¹⁾ Дядько.

серце. А ще через кілька хвилин я лежав в цілковитій темряві, вкритий якоюсь рядниною, і під сонні зідхання овечок благословляв химерність життя. Погодьтеся, що життя найпрекрасніше в своїх капризах, і коли б не було несподіванок та неприємностей, воно стало б нудним, як давно перечитаний рукопис. Будь ласка...

Звичайно, дуже добре було б після цього всього виспатися гарненько, відпочити, попоїсти, переждати до ночі і, уклонившись земно добрим людям, взявши клуночка про запас, тихенько тюпати собі далі. Дуже добре... Та це було б занадто просто, занадто дешево. Життя не завжди це любить, йому за все треба платити. На жаль, я помилився в розрахунках, вважаючи пережиті сьогодні перипетії за вичерпуючий аванс. Я забув про неминучі й суворі відсотки. І перша неприємність — моя хвороба. Що правда, я був підготовлений, та все таки... Все ж таки з того самого вечора я немов провалився у пекельну безодню. Я втратив свідомість. Огневиця, туман, усяке чортovinня... А в короткі хвилинки прояснень я іноді потрапляв очима на темну зігнуту постать, що гойдалася біля мене. Горище з цим відокремленим глухим закамарком здавалося домовиною, з якої ніколи не вийти. Холодний піт ще рясніше вкривав тіло. Знову я падав, знову безодня, борсався, кричав...

Аж якось зрозумів, що почався третій день. Мені про це сказали, і я вперше зрозумів. Дивно стало. Було вражіння, ніби тільки вчора ліг і всю ніч проснів кошмарами. Лихоманка протягом цього дня ще кілька разів робила наскоки, проте над вечір, коли звичайно всяка хвороба зростає, — над вечір, кажу, нічого не змінилося. Це була раптова гостра простуда, процес якої ускладнили загальна втома, виснаженість, біль, нервові вібрації. Я сам собі поставив діагноза і прийшов до висновку, що справа моя не так то й погана. Раз полекшення — значить, криза минула, значить, якось видряпаюсь. Мучив тільки кашель, проклятий кашель! Тут треба сидіти тихенько, а він, як на зло: бух-би! бух-би! А може ж у цей час на подвір'ї сусіда, чи хто? А?... Як вам подобається?... Стримую себе, мобілізую всі сили, аж кров у голову б'є, аж сльози в очах. Не можу. Так і вибухне! І кожної хвилини здається, що хтось надійде і, мов у тому „Ревизорі“, ущіпливо та вельмизначно: „А-а-а... Ти тут, голубчику?...“ Сам пропаду і хазяям лихо.

Коли пригнали овець, стало лекше. Використовуючи їхню шамотню, я вже міг поводитися вільніше, міг дозволити собі викашлятися до-схочу.

Пригадую, крізь дірку, що зяяла між сніпками, було видно латочку неба. Було видно, як з блакитної вона перетворюється на олив'яну, поступово хмурніє, застигає. Пригадую, я довго не міг одвести очей од неї — така маленька, така далека, вона немов скупчила в одній точці всю просторінь, кликала, знадливо кликала. Вам доводилось потрапляти в неволю? Знаєте, що таке хвилини хворобливої тоски і боротьби з самим собою? Отже тут було щось спільного. Мене болісно тягло до рідного краю, до своїх, уява переносила в єдину, дорогу далечінь, і в той же час здавалося таким недоречним, смішним лежати третю добу у глухому закамаркові, на тендітному горищі, лежати без певности, що сон, а що дійсність. Так, але не забувайте, що подібні хвилинки криють в собі надзвичайну, особливу цінність —

щось інтригуюче, захоочуюче, підбадьоруюче. Свідомість непевности спонукує до певности, відстань що ближча, то тягне сильніше, скрута примушує до спритности. Тоді, принаймні, я глибоко відчув, що хай хворітиму цілий місяць, хай мене викривають, хай беруть на тортури, хай ка-зна-що, а тікати я все ж таки буду. Все ж таки буду!

Коли в моєму примітивному віконці застигла ніч, тихенько прийшла на горище вона, — ви вже знаєте хто. Я відразу пізнав її, але з міркувань подвоєної обережности лежав нерухомо, мовчазно, як неживий. Вона теж мовчала. Потім стала шарити руками. Намацала моє обличчя. Припала долонею до чола, пробуючи огневицю, і поволеньки зсунула її нижче. І тоді — ну, хіба вам треба казати, що таке ласка для загнаної, як звір, людини, що таке краплинка ніжности для огрубілого салдата, що таке нарешті вдячність? Це не сантименти. Тоді мені дуже хотілося поцілувати дотик цієї дбайливої руки. Може б я й поцілував, та раптом підкотився колючий кашель, і я упав головою в подушку (мені й подушку дали). Вона поспішно піднесла води, стурбовано почала розпитувати про хворобу. Раділа з мого поліпшеного стану, і коли я сказав, що не можу й ціни скласти за її увагу та відданість, жінщина скромно перебила:

— А ви швидше видужуйте — ото й буде файно¹).

Ми розмовляли принішкними голосами. Обоє неупевнені, обоє напружені, ми були в цьому темному закуткові ніби змовці перед злочином. Між нами мимоволі зростала тепла близькість, як між справжніми товаришами.

Її наймення — Анна. Воно їй личило. Принаймні, у мене з цим співзвуччям завжди асоціювалося щось вольове, понадбуденне, з більшим діапазоном можливостей, чи то поганих, чи гарних. І як побачите далі, я не помилявся.

Лихоманочка таки добре знесилила мене. Небавом мені вже бракувало енергії на розмову. Я тільки слухав. Та й увага де-далі слабшала. Жінщина повідомила, що на ніч біля вхідної відтулини ставитиметься драбину (рго тетогія...). Потім вона допитувала, чи не холодно, чи не голодно, чи не бракує чого. Потім, не пригадую вже з яких саме причин, розповідала про себе. Мені трудно було слухати послідовно. Лише з окремих уривочків я зв'язав найголовніше. Перед шістьма роками вона вийшла заміж. Рік пожила з чоловіком, і стала у них болюча розлука: цісар покликав його — Євгена, здається — до війська, покликав аж на далекі Альпи. Двічі Євген залітав з бойовиськ додому, опісля писав, обіцяв скоро зовсім повернути — ізник, мов вітром замело. Хтось десь ніби чув про нього, хтось з полонених немов би й бачив та переказував, що його не пускають з концлагерів, що він збирається тікати. Та це вже давно було... Від Євгена ж ні вісточки — хоч би словом перекинувся.

— Бідний... Може і йому там гірко... Може яка добра душа десь там і його приховає...

Голос у неї тримтів. Мабуть, плакала, намагаючись затаїти сльози. Я хотів був подати надію, заспокоїти, та вона хутко підвелася і, не сказавши більше ні слова, зникла.

¹) Добре.

Вранці, почувавши себе краще, я спробував підвестися. У тілі була неприємна м'явистість. Ноги трусилися. Всі болючі місця давали себе знати — особливо в'язи. Одначе я наблизився до прорваного сніпка і — знаєте що? — там, на подвір'ї, на тлі яркої од сонця стіни, поставивши одну ногу на призьбу, старанно ваксував чобота польський жовнір. Я так отетерів, що навіть не одсунувся. Застиг на місці. Жовнір робив собі своє діло, а я чомусь не міг одвести очей од цієї облямованої галунами червонястої шиї і кривих бачків на скронях. Лише згодом, почувши кінське фаркання, я схаменувся, присів і в корчах переборов приступ кашлю. О, проклятий кашель, як він тоді знущався! Я тихенько почав роздлубувати сніпка в іншому місці, щоб зробити вузьку, непомітну дірочку. Зробив. Примостився. Припадаю до неї оком, а в цей час жовнір повертається і дивиться просто на мене. Десь тенькнула обірвана струна — серце моє зупинилося. Хвилянка, як вічність. Жовнір злегка потягнувся, примружився. А далі? Далі махнув щіткою і, виблискуючи жовтими шкіряними леями, пішов до хати. Звичайно, він не міг мене побачити, він випадково глянув на шіпку, глянув на сонце, що стояло по той бік. Ах, дурне серце! Він був підстаршина. Кіннотчик. Приємна візита, що й казати. Хоч усі сини Ogla Białego завзяті фертики, але в бистрому поході чорта з два пофертикуеш. Либонь, мій несподіваний сусіда має лишатися тут довший час. Оце так!.. Сили мої ще надто ненадійні, та й тепер взагалі трудно умкнути навіть уночі. Він же, мабуть, не один. І справді не один, бо коли я подивився через горішне віконце на село, там на вулицях, подвір'ях, на городах було рясно сіро-блакитної жвавої комашні. Оце так!.. Що ж хазяїни? Ото хвилюються, ото запобігають. Та що вони можуть зробити? Вони залежать од випадку так само, як і я. Ситуація різко змінилася, і тепер по-при все найкраще відношення мені трудно чимсь допомогти. Я нашвидку обмірковував становище. Якби мене, прикладом, застукали в хаті, чи на подвір'ї, то можна було б назватися Яськом Мідухою. Якби не хвороба, то, звичайно, краще, ніж сидіти отут бо-зна скільки, краще, кажу, було б крадькома спуститися долі і в своєму універсальному вбранні затертися серед люду. Утопія... Ніяк не можна. Круть-верть, а лишається тільки горище. І якщо трапиться зустріч, якщо вже вона неминуча, доведеться говорити всю правду, крім правди про моїх випадкових спільників: я, мовляв, сам потайки заліз сюди і ніхто нічого не знає. Так. Але вбрання, кухлик з водою, рядюжка, подушка? Ну, тут я більше не розмірковував. Я ретельно взявся до інсценізації. Ретельно — це умовність, бо, заховуючи обережність, кожний рух, кожний крок робилося тихесенько, поволеньки, переборюючи ввесь час пароксизми кашлю. А треба ж було, коли під ногами ходором ходило мостовиння, треба було, кажу, і подушку і рядюжку старанно замаскувати серед мотлоху, яким господар перегородив піддашся. Замаскував. Кухлика підсунув до самого краю стіни з тим, щоби в критичний момент одним товчком непомітно штовхнути його поза стіни, в бур'ян. Одіж? А як одіж?... І тоді я раптом подумав: ну, якому дурневі забagnetься лізти на горище, коли я сам себе не викрию? Чого, спитати б? Ну правда ж? Ви посміхаєтесь? Я тоді також посміхнувся, вилаявся богузом, йолопом, іще чимсь, однак декорацію не порушив. Неясна,

позасвідомана впевненість підбадьорила мене. Я вмотивувався на голому тинькові і всю енергію віддав на змагання з кашлем.

Протягом дня я кілька разів зазираю у моє примітивне віконце. Військо крутилося безупинно. Літали верхівці. Гомоніло село. Вибухала безладна й монотонна пісня, що так же безладно й загадково обривалася. Іржали коні. Якимось різко дзвеніли відра — і все це покривалося перекотною луною балки. Двічі трапились постріли, звичайні за таких обставин.

Щось так перед полуднем на розгоні двох вулиць з'явилася батарея. Видко, цілий полк робив перехід. Тільки чому він повним складом угнався в село? Так буває, коли тікають, або надто поспішають на фронт. Поспішають! Прекрасно: по-перше, ми скоро з ним розпрощаємось, по-друге, наші справи на фронті розгортаються. Чудесно! Лежучи на горищі, я в той же час буду наближатися до своїх. Знаменито! І з височини моєї засади я майже з погордою, з якимсь хлопчачим задьоровим почуттям споглядав розташованого ворога.

Мій хазяїн... але вибачте, я його вперше побачив і мушу тут зробити коротенький описовий ухил. Це була мальовнича постать. Високий, худий, у довгій до самих колін грубій сорочці, підперезаний шкіряним пояском, у доморобних ходаках. На злегка одкинутій голові буйна грива сивизни, що своїм тлом ще сильніше відтіняла цинамонове обличчя. Білі, кошлаті крильця брів, обвислі вуса і в зубах довга, мов навіки прилютована, фаяра¹⁾. Додайте до цієї величної постави повільні рухи і сучковату накарбовану палицю, додайте глибокий, багатоглибкий погляд, і на вас мимоволі повіє Татрами, суворою красою задуманих смerek, легендою про гномів-краснолюди, про королівну з льодового замку та королів-чабанів... Цьому мальовничому дідові судилося... але ні, не буду забігати наперед. Про це далі.

Отже, мій хазяїн не кваплячись походжав по подвір'ї, а жовнір поштиво звертався до нього:

— Ojczu.

Вони, здається, розмовляли польською мовою, і я згадав, що й досі не знаю, хто саме мої збавителі: поляки чи українці? Хоча особливого, вирішуючого значіння це вже не могло мати, та все ж таки для орієнтації... Ні, думаю, сьогодні чи завтра конче довідаюся.

Решта дня пройшла без ніяких ускладнень. Я заснув спокійно. Уночі мене розбудив дотик руки. Настирливий дотик руки до обличчя. Зриваюся, нервово скрикую.

— Тшшш... не можна.

Ледве-ледве сіріє горішнє віконце. Світанок, чи сіра ніч. Біля мене — жінщина.

— Відай, ся напудили?²⁾... Нічого, нічого... Все буде файно.

І сміється, що я страхопуд, що надаремне поховав постіль та вальяюся, як той нуждар. А військо, мовляв, уже вирушило. Кажуть, знову буде йти військо. Тривога. Тут лишатися не можна: одні бо швидко перебіжать, а другі стоятимуть кілька днів. Що ж тоді? Без

¹⁾ Гуцульська люлька з довгим цебухом.

²⁾ Злякалися.

води, без догляду? Та й справді, щоб чого не трапилось. Вуйкова садиба, як видно, од постою теж не забезпечена. Краще покинути її та перебраться в надійніше місце. І от вона хоче, щоб я перейшов до неї в хату. Хай навіть для сусідів не буде таємницею, що Ясько несподівано завітав і захворів бідака.

Там я спокійно лежатиму на печі. Кому бо заманеться чіпати хворого? Там найбезпечніше. Там я швидше видужаю. Ось вона йде додому, а згодом, поки сутінь на дворі, я мушу теж прийти.

Анна говорила рішуче, незаперечно, немов підлеглому давала розпорядження. Та й заперечувати не доводилось. Через деякий час я зліз на землю, почував. Іти було важко. Лежучи, я не припускав, що знесилля так кріпко присмокталося до мене. Тепер це стало ясно, і про дальшу утечу поки що не могло бути й думки.

Приходжу. Влаштувався на печі. Да, ще забув: новосілля одсвяткувалося цигаркою. Жовніри забули цілу пачку цигарок, і я пожадливо ковтнув першу за чотирі дні пахучу затяжку. Першу й останню, бо з грудей вибухнув такий кашель, що моя господиня непримусово вихопила з рук і недокурка і знадливого пакуночка, а гостеві широким жестом вказала на його нові апартаменти.

Десь добрим ранком мені крізь сон — пам'ятаю — вчувалися уривки діалогів:

— Мамунцю... Хто?

У відповідь короткий шепіт. Потім — скрипняве піччикато дверей і:

— Славайсу.

— Навіки... Так, так, захворів, бідака...

Ще хтось забігав:

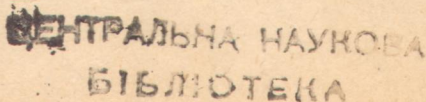
— Niech będzie pochwalony...

І шепталися. Найвиразніше з уст до уст перебігало слово „ку́зин“. Я зважав до нової ролі.

Цього ранку я почав лікуватися. Мені дали горнятко пряженого молока, на поверхні якого плавало розтоплене масло. Анна наказала випити все до краплинки, і хоч питво було дуже нудке, але я сумлінно виконав наказа. І тоді ж її спішно покликали до вуйка. Через поріг вкотився дзвінкий голосочок (син моєї господині) і покликав. Пішла. А повернула чомусь хмурою, майже не розмовляла. Гнучка, невисока, з напричуд свіжою поставою, вона сновигала з хати на двір, з двору до хати, тарабанила знаряддям, нетерпляче покрикувала на дитину. Я ж у своєму кутку знавався страшенної муки, бо сьогодні, як навмисне, пекли хліб, і черінь пашіла. Випите молоко теж брало на поти. Згодом це вже була немов справжня лазня. І коли, не втерпівши, я пожалівся господині, вона коротко кинула:

— Ото й файно.

Метод лікування, по-правді, трошки жорстокий. Однак лікарева невідступність та скупість на слова примушували і пацієнта до мовчазного терпіння. Що ж робити... Анна до певної міри мала рацію, якщо не запропонувала мені злізти долі. Долі я відразу ж кидався б у вічі, а тут можна було й приховати себе заслонкою, що висіла на мотузочці, перетягнутій од коміна до стіни. Хоч і знав де-хто про по-яву Яська Мідухи, та воно краще, коли Ясько не нагадуватиме про себе. Це мало певне психологічне значіння.

По обіді, вставши од столу, Анна вклонилася образам. Рука ху-тенько перебігла по грудях, кладучи хреста. Я не встиг помітити, в який саме спосіб вона христилася, але тому що вона зверталася до дитини переважно польською мовою, я зрозумів, що вона полька. Потім вона забрала дитину й пішла з хати, заклавши сінешні двері на клямку. Я лишився повновладним господарем. Годі терзати себе в неймовірній задусі. Стягнув одіж. Розкидаюсь на черені, мов на пляжі. Духота в'ялить думки. Лежу скибою. Дрімаю. Нараз вчувається мені під дверима якась підозріла шамотня. Хтось нерішуче дзенькає клямкою, хтось чужий помаленьку добирається до хати. Злодій? Хто ж би інший наважився, коли хату зачинено? Хазяї може десь на городі, чи в сусідів, а тим часом... Ясно — злодій. І забувши про слабкість, забувши про свій Адамів стрій, я зриваюсь, готовий ось-ось схопити в обійми випадкового гостя. Які вже то були б обійми — не важно. Важно зненацька приголомшити. Да... Двері рипають.

— Ієзус-Марія! — перелякано одмахується, точиться на одвірок — знаєте хто? — наш добрий знайомий, наш мальовничий дідусь. Павза — і ми обидва засміялись. Поспішно одягаючись, я пояснюю, чому прибрав такого вигляду та пози, він же запевняє, що я йому видався Сатаною.

— А де Анна? — питає.

— Не знаю.

— Чи не у нас, бува?.. Так, так...

Виявилось, що він зараз не з дому, а по дорозі додому. Топчеться дід, обходить очима всі кутки і несподівано зупиняє ці очі на мені. Многозначно, допитливо. Я жду, що він щось скаже, але він з-під своїх навислих кущиків мовчазно пронизує, свердлить, мов гострим жалом. Аж ніяково.

— Що ви? — питаю його нарешті, сам силкуючись бути спокійним.

— Нічого... — каже, — нічого...

Похитав головою й пішов.

Що це мало значити? Почасти я догадувався, почасти губився, вражений загадковою поведінкою. Єдине незаперечне — це ознака якогось ускладнення. Хто зна... А втім — ну його к бісу. Швидше б видужати та драпанути далі. Я хотів одмахнутись. Нелегко. В мені знову прокинулась підозрілість, і дідів погляд не виходив з пам'яті. Інтригував. Хвилював.

Коли з'явилася Анна, то ще з сіней бризнула сміхом. Вона встигла довідатись про мою пригоду і, сміючись, кілька разів перепитувала за подробиці. Цей випадок ніби розвіяв приховане, незрозуміле напруження, що виникло між нами зранку. Ми розбалакалились. І все ж таки з виразу обличчя, з рухів, з інтонацій я спостеріг, що Анна принесла з собою щось недобре. Поступово підготувавши ґрунт, я спитав, що чувати.

— Война близько... Ой, війна близько.

На селі, за її словами, котлом кипить. Люди дуже занепокоєні. Є чутка, що ворог насувається безупинно, ніякими силами його не стримати. Кажуть, що скоро буде тут. Москалі! Оті самі, що вже раз приходили. Та якби лише вони. А то з ними ще страшніші, ще неймовірніші, досі незнані. Більшовики!..

— Święta Mario!

Що я переживав у ці хвилинки,— зайве говорити. Переляк та упередження жінчини, від якої я надто залежав, примусили поки що глибоко заховати в собі щирість і надіти маску. Я співчував їй. Так, так, співчував. Я обережненько пробував заспокоїти.

— Не бійтеся,— кажу,— все це дурниці, паніка...

Tempora mutantur— ми почали мінятися ролями. Погано тільки, що роля моя була трохи фальшива. А в жінок серце чуле.

Вона скорботно глянула довкола.

— Коби ж то так ся минуло... І доки воно буде? День за днем, рік за роком... А де життя? Я вас питаю, де життя? І коли воно прийде, те життя? Коли?..

Очі спажули викликом. Ясно: це була втома за шість років тривоги, це була реакція, це була жадоба примітивного, але здорового щастя. Вона по своєму мислила життя, вона боялася, що літа пропадуть марно і, мабуть, кожний день провожала з болем. Сердечна Анна! Але як було її заспокоїти? Вона ніби слухала мене, ніби й не слухала. Вона ховала ще якісь думки. Вона розгадливо ступала по хаті. Бралася до поранки, і все падало з її рук. Не могла вона заспокоїтись. І от, кинувши роботу, Анна підходить до печі, спирається на примурок, тихо питає:

— А скажіть, хто ви?

Ага! Тут мені багато відкрилось. За одну мить промайнули в свідомості: і польська шинеля, і „руснацька мова“, і спогад про Євгена. Так, так! І ранішня мовчазність, і дідів погляд— все зрозуміло.

— Хто я? Хіба ви не знаєте? Ясь Мідуха.

Вона посміхнулася, однак, не міняючи пози, не зводячи очей, настирливо повторила запитання. Що я міг відповісти? Сказати правду— накликати серйозну загрозу. Брехати? Що ж саме брехати? Назватися карним елементом не можна, бо я вже раз присягався, що не душогуб. Та це було б найгірше. Назватися поляком— смішно. Галичанином— неправдоподібно. Добре, думаю собі, а за кого ж ти мене досі мала? Щось же ти думала про мене? До якоїсь градації причисляла ж? Треба довідатись.

— А як вам здається?— звертаюсь до неї,— Хто я?

— Не знаю... Спочатку... ніби наш, русин. Потім... потім і вуйко казав, що ви петлюрчик. У нас тут забігали петлюрчики... теж наші...

Ах, прекрасна жіноча наївність, будь ти благословенна на віки вічні! Карти розкрито. Можна переходити в наступ.

— А тепер?

— Що тепер?

— Спочатку, потім, а тепер? Що тепер вуйко каже?

— Тепер він не знає... і я не знаю.

— А я знаю.

— Що?

— Знаю, ви підозрюєте. Ви підозрюєте, що я більшовик. Так, так!..

Анна застерегла рукою, та я вже не дав їй сказати. Я засипав її словами. Я підбирав найрозмаїтіші аргументи, підтасовував, покликався на свій гонор, на її розсудливість. Де-що гостро висміяв, де в чому визнав рацію, на де-що глибоко образився. І врешті признався, що я

справді петлюровець. І як вони могли сумніватися? Я — дезертир. У мене дома жінка, дитина. Я вже три роки воюю. Я вже не можу більше. Я тікаю.

Моя господиня співчутливо зідхнула:

— Бідний...

Потім півголосом, немов сама до себе:

— От, є ж такі, що тікають...

Замислилась. На мою думку, розмова її задовольнила. Увечорі приходили сусіди, і вона знову говорила про кузена Яся. На ніч, як і вранці, — порція молока з маслом. Обляглися. Темно. Тихо. І раптом шепіт:

— Так ви кажете, не страшно?

— А вжеж ні... Чого ж страшно? Господи!..

Хвилин через кілька питає голосно:

— А чому ви догадалися?

— Про що?

— Про большевика?

— От тобі маєш! Це ж так ясно, зрозуміло...

На цьому замовкли. Та я вже не міг заснути. Не спала й Анна. Хоч було темно, але я знав, що вона лежить з розплющеними очима, уперто додумується, сумнівається. У жінок серце чуле! Між нами без слів, без поглядів інтуїтивно наростала глуха недововність, ба навіть холодність. І це підтвердилось на ранок. Ліки подано мені незмінним порядком, та хіба конче потрібні слова? Досить маленького руху, маленького натяку. Я переконався, що між нами повстала грань. Ще віддалена, не зовсім виразна, а все ж таки грань. Готуйся, брате!

Так проминуло два дні. На третій вдосвіта загуркотів грім. Спочатку я думав, що сниться. Ні, не сон. В хаті тиша, а там десь у темряві далекі перекати. Гу-р-р-р! — і через кілька хвилин коротко, м'яко: гух! Розумієте? Я сам собі не вірив. Я все ще думав — сплю. І з хворобливим напруженням ловив я ці звуки. Невже почалося? Невже?.. Я намагався вгадати приблизну відстань, а в грудях мліло, в грудях щасливо завмирало при кожному ударі. Еге ж, в подихах смерті бувають і подихи щастя. Чи не скидався я тоді на релігійного фанатика, бо всією істотою кликав до себе блискавиці земного бога, молився, щоб його смертельні акорди швидше ударили над моєю головою. Акорди незабаром стихли. А після молитви мене поійняла така глибока радість, так стало хороше, що я... я заснув блакитним сном праведника.

Цього дня була неділя, і Анна з дитиною вибрались до костюлу. Пам'ятаю, коли двері за нею зачинились, я відчув полекшення. Мене вже зневолювала її присутність. Тепер треба було гарненько обміркувати становище, що набирало серйознішого характеру. Там — далекі, ще непевні громи, тут — найпевніша підозрілість, прихована ворожість. Підкуплений сердечністю, спокушений дбайливістю, я досі не дуже турбувався за свою політичну зарекомендованість перед особою хазяїв. Та й навіщо? Чи не все одно їм, хто я? Вони ж хотіли тільки допомогти людині. Безперечно, якби не перехід численного війська, якби не паника, все скінчилося б гаразд. Але добродійність — явище умовне. Вона боїться глибоких зворушень. А після цих нічних вістунів можна

сподіватися й більшого. Що ж тепер? Тікати? Ні, тікати не слід: поперше, сили ще сумнівні, а потім — тікати, коли кожної хвилини насувається фронт, коли потрібна максимальна обережність, коли нарешті є щілинка, де можна причаїтися і переждати, щоб дев'ятий вал перекотився через голову, — тікати, кажу, було б величезним безглуздом. Лишатися? Хм! Добре, якщо напруженість піде на спад. Та дід, видно, завзятий пронира. Навряд, щоб він залишив справу, не довівши її до кінця. Співучасть, мабуть, терзає його сумління, розпалює завзяття. Він уже посіяв гірке зернятко. Він тепер почне докопуватись глибше й глибше, він невідступно агітуватиме Анну. Але, чорт побери, про що, зрештою, може бути мова? Точно вони нічого не знають. Якщо ж сліпий патріотизм, чи сліпий переляк вщерть переповнить їхні істоти, то й тоді у мене прекрасний аргумент: я — Ясько Мідуха. Про це відомо й сусідам. Не підуть же вони до гміни родича викривати. Годі. *Dictum — factum*. З хати ні кроку. Кінець — кінцем, навіть образливо: стільки намордуватися, стільки пережити, дійти майже до порогу заповідної мети — і стоп. Через примху відсталого людини гратися своїм життям? Легковажити найгострішим моментом? Не зуміти ступити останнього кроку, щоб перейти місток? Образливо, безглуздо. З хати я не йду, хай землетрус, хай потоп. Все одно.

І от повертає Анна. Я мовчу. Вона теж мовчки ходить з кутка в куток. Не знайде собі місця. Зідхає. Хрускає пальцями. Щось є... Ой, щось є. Я роблю вигляд, що прокидаюсь зі сну і трошки здивовано, запитливо дивлюся на неї. Зупиняється, теж запитливо дивиться на мене. Починаємо найневиннішу балачку. Вона підходить ближче, нервово перебирає в пальцях хусточку. Сьогодні вона гладенько, скромно зачісана і в святочному вбранні. Сьогодні мінливо хмуриться, хоче бути строгою — цей їй личить. Так, але які дурниці, які неймовірні дурниці плете вона сьогодні. Це вже зовсім не личить. Ось послушайте: вона чула про більшовиків. Вона вся під вражінням казання, що його виголошував у костьолі ксьондз-пробош. Тепер вона знає, що „більшовики — бузувіри“ переслідують усіх християн, особливо поляків і палять костьоли. Вона багато знає — хто вони, звідки вони, які вони.

— Які ж вони? — перепитую зацікавлено.

Здригнулась. Оповідає:

— Великі — великі... Страшні... Одноокі... З однов руков, з однов ногам... Niech Pan Bóg broni!

Я щиро засміявся. Анна звела брови, допитливо насторожилась.

— Сміюся, — кажу, — бо таких ніколи не бачив. Воюю ж і я, а таких, ей-бо, ніколи не бачив.

— Значить, ксьондз-пробош мовить неправду?

— Ні, він просто не-знає.

— Знає, знає. Там, прецінь, не всі ж такі. Там навіть більше людського люду. А такі лише за командирів. О!...

Я звичайно замовчав, що мені дуже хотілося побачити самого шановного ксьондз-пробоша. Цікаво ж, як має виглядати така людина. У всякому разі щось дегенеративне, жовчне, запінене злістю. Чи ж не так? І хитреньке, їдке, як і личить справжньому езуїтові. Стало жаль Анну, а до напутника духовного зросла така огида, що, здається, коли б зустрів, занудило б.

— Що робити? Куди ховатися? Кажуть, ніби вночі вже стріляли...—ходить моя господиня, ламає руки.

— Та нікуди не треба ховатися,—умовляю її,—нічого не треба робити...

— Агі на вас!... То ви лишень тахий зух¹⁾. А вони дітий їдять, з людей живцем кров п'ють...

Ну, тут я не витримав. Зареготав на всю хату.

— Так ви не вірите? — підскакує до мене.

— Авжеж не вірю.

— Так ксьондз - пробощ бреше?

— Авжеж бреше.

— Ах!..

Ах, що я наробив, що я наробив, необачний! І знав же, розумів же прекрасно всю складність обставин, слідкував же за собою — і на тобі. Для неї ксьондз - пробощ — *ultima ratio*. Як можна! Як можна!..

Це вже була не Анна. Це вже було щось чуже, грізне, з очима, повними іскор.

— Пані, вибачте...—прошепотів я стурбовано.

Вона завмерла. Тільки губи істерично трусяться, готові плюнути якимся страшним, нечуваним досі словом. Павза—і мов той хижак, скрадається до печі, б'є рукою в стіну, кидає мені:

— Лайдак!

— Пані Анно...

— Лайдак!

Що я міг? Тільки мовчати. Так найкраще. Хай, думаю собі, перекипить. Мовчу. Обмінюємося довгим, пильним поглядом. Жінчина поступово тратить енергію, обважніло зсувається, бреде, як неприємна, до ліжка. Упала на подушку і... плаче. Плаче в найсерйозніший спосіб. І сміх, і горе. Ну що його робити? Причина ж не тільки в оцій невдалій розмові. Тут розрядка, бурхлива розрядка всього, що останніми днями переповнило істоту. Подумати справді: у хаті ворог. Та ще ж який ворог! А втім—хто зна? Може й не ворог? А що, як ворог? Тут близько до відчаю. Тут... Словом—біда.

Згодом підходить вона до мене і так серйозно, твердо:

— Я знаю, ви шпик.

— Хай бог бороне!

— Так, так. Ви большевицький шпик. І ось що: увечері забирайтесь собі, куди хочете, щоб і духу тут вашого не було.

— Почекайте...—але ніяких виправдань, ніяких доказів вона й слухати не хоче. Тоді пробую достукатись до її сумління—я ж, мовляв, хворий, не годе ще йти.

— А ліпше най вас шляк ясний трафить, ніж маєте людей губити. Так вам і треба. Забирайтесь!

Я побожно кладу хреста. Не впливає. Присягаюсь на матір, на свою дитину. Не впливає. Тоді наслідуюсь вжити останньої зброї: якщо мені зовсім не вірять, якщо мені однаково судилося пропадати, то краще я лишусь в хаті. Будь, що буде.

¹⁾ Сміливий.

— Агі! Та вас сьогодні ж до криміналу¹⁾ поведуть.

— Хто?

— Жандари.

— Кого?

— Вас.

— Цеб-то, Яська Мідуху?

Вона скипіла. З червоної стала наче полотно. Але стрималась.

Гра, мій друже, була досить небезпечна, проте рішуча. Принаймні, швидше виявиться лінія поведінки. Що правда, Анні не випало поведінку загострювати. Вона була ініціатором всієї історії з переховуванням і мусила почувати на собі тягар відповідальності (теж одна з причин недавніх сліз). Боючись діда, вона навряд чи наважилася б тепер розповідати йому про такі загострення. Їй лишалося, на мою думку, одне: критися і старанно продовжувати гру. Перед сусідами — гру в кузена, перед дідом — що все, мовляв, гаразд, ніяких підозрінь не може бути. Припустити інше — це припустити, що вони змовляться і вб'ють мене. Ну, звичайно, дурниця. Треба лише мобілізувати всю увагу та спритність на останню хвилину фронтових бурь. Тоді всього можна сподіватись. Якщо ж обставини зрадять, і червоним не пощастих докотитися, — вижду, скільки треба, і якоїсь прекрасної ночі тишенько дам ходу.

Я попросив запалити. Уявіть собі, вона спокійно, ніби нічого не трапилось, підходить до мене з цигаркою в протянутій руці. Підходить, добродушно усміхається:

— Захотілося палити?..

— Да, — кажу.

— Дуже?

— Дуже.

І перед самим моїм носом рве, шматує нещасну цигарку.

Так, думаю, це зрештою не погана ознака — немов би підтвердження моїх здогадів про твою, голубонько, скруту. Безвихідність драгує, кортить мститися. Гаразд. Терпіння, тисячу разів — терпіння.

Над вечір нова неприємність. З'являється верткий чоловічок, здоровкається і каже Анні, що родича, який до неї прийшов, треба зареєструвати в гміні. Війт²⁾ наказав, щоб конче це зробити, щоб не трапилось, крий боже, якого клопоту.

— Та він хворий, бідака... Він не годен і підвестися. Куди вже там йому до гміни? Така біда мені, така біда...

Чоловічок співчував. Проте знайшов простий вихід — запропонував передати документи безпосередньо йому, обіцяючи швидко полагодити справу.

Анна погодилась, навіть подякувала за турботи.

— Тільки, — каже, — Ясько зараз спить, цілу ніч промучився, аж оце... А я без нього не знаю. Дозвольте вже завтра принести. Я сама вам принесу.

Вони ще довго говорили про війну. Почувалась розгубленість, хоча чоловічок запевняв, що нічого страшного нема і ворогові, мовляв,

¹⁾ В'язниця.

²⁾ Староста.

уже дано рішучу одсіч. На прощання він знову нагадав, що завтра, а найпізніше післязавтра конче треба зареєструватись.

— Добре, добре.

Чоловічок вийшов, а вона стрілою до мене:

— Чули?

— Чув.

— Ну що ж тепер?

— Нічого.

— Як то нічого?

— А так, нічого. Хіба я можу показати свої документи? Я ж дезертир.

— Що ж тепер буде?

— Нічого не буде.

— Ой, боженьку, боженьку...

Тоді вона почала просити. Так чуло, так ніжно просила мене покинути хату. Наївна людина! Вона думала, що коли запахло владою та документами, я все ж таки наслідуюсь безоглядно ризикувати. Я пообіцяв, що завтра піду. Анна з благанням, з мукою глянула на мене, немов їй важко було розлучатися, і сказала:

— Ні, сьогодні.

— Сьогодні не можна.

— Прошу, дуже прошу: сьогодні.

Я категорично відмовився. Все ж таки я вигравав один день. Завтра чи так, чи сяк можна ще відтягти реєстрацію до вечора, а для мене одна доба мала велике значіння.

— А може ви пішли б? Тихенько, помаленьку пішли б собі? Я вам харчів на дорогу покладу.

— Ні.

— Ой, не жартуйте зі мною! — блиснула очима.

Я посміхнувся, але згодом, коли вже стемніло, вирішив перевірити власні сили. Спустився долі, попросив шинелю. Шинелю я хотів тепер мати при собі на всякий випадок. Анна підозріло й здивовано слідувала. Мовчала. Коли ж я взявся за клямку, підбігла й питає:

— Куди?

Вона стояла наготові, щоб захопнути за мною двері, та я не дав їй цього зробити. Біля порогу я спокійно повернувся і спокійно попростував до печи. Жінчина одним стрибком опинилася попереду. Вся — рух. Вся — момент. Брови зламани. Губи тримтять. І з тяжким віддихом кріз зуби так злісно:

— Ухх!..

Ух, як вона мене ненавиділа.

Уночі — будять. Розплющую очі, придивляюсь — на краю черени сидить Анна. В чому справа? Схвильована, чудна, щось мурмоче. Ніяк не второпаю. Аж врешті виявляється: їй приснився кошмарний сон. Не пам'ятаю вже, що саме, але, розповідаючи, вона трусила, мов той листочок. В чому ж справа? А от в чому: вона почуває, що цей сон не дарма, вона чує серцем, що мусить статися якесь неймовірне лихо. Я спробував заспокоїти. Взяв за руку. Лагідно, тихесенько говорив до неї. Тоді схилилася ближче і зовсім по-дитячому попросила:

— Ідіть собі з хати... не мучте мене...

— Я завтра піду.

— Ідіть зараз, молю вас.

— Завтра.

— А що ж я завтра скажу війтові? Боженьку! Вони ж і мене і вас до кременялу...

Проте я був певен, що в той, чи інший спосіб можна видурити у війта завтрашній день. Цей завтрашній останній день у хаті здавався мені таким дорогим, принадним, немов останній день життя. Я був упертий. Може трохи жорстокий, але погодьтесь, мені аж ніяк не випадало розкисати. Не примха, не глупий егоїзм, а логична послідовність: двадцять чотирі години при гарматній підготовці пахнуть найрозмаїтішими можливостями. Я просив Анну погодитись на цю, так би мовити, останню жертву і почав комбінувати різні способи для завтрашніх виправдань. Ну, хоч би зачинити мене на замок, а самій пересидіти десь у сусідів, ну хоч би...

— Ідіть собі... ідіть собі...

Вона заперечливо хитала головою, твердила тільки одне, незмінне: ідіть собі. Нараз замовкла. Я теж замовк. Кілька хвилинок гострого напруження. Потім круто повертається, стогне з відчаєм:

— Ідіть!

— Пані Анно...

— Зараз же йдіть!

— Пані Анно...

— Не підете? Ні?—і не встиг я опам'ятатися, як гнучке, кріпке тіло упало на мене, а залізні кігтики вп'ялися в обличчя та в шию. Збожеволіла жінщина! Я ледве одірвав ці скрючені, задубілі кігті. Одірвав і що сили струснув усім її тілом. Вона трохи не ковзнула на долівку. Обм'якла, похилилась на причілок, заридала... От історія! Ні, думаю, коверзуй скільки хочеш, а моє буде зверху. Поправляю постіль, вмошуюсь зручніше, вичікую. Да... Незабаром вона спустилася долі. Не сказала більше ні слова. Лягла.

Знову гуркотіли гармати, і я задрімав аж перед світанком.

Коли це—тупіт, гомін, дзвязк. Прокидаюсь. Ранок. Заслонку спущено.

— Matko, mleka!—дзеньк—дзеньк острогами.

Отуди к лихій годині! Що ж тепер буде? Що ж Анна? Так просто—одхилити заслонку й сказати: беріть, це—шпик. І вона... вона справді підходить. Еге ж, підходить, одхиляє і спокійно, строго каже по-польському:

— Бачите?... у мене в хаті хворий, тяжко хворий. А ви здійсмаєте галас. Як можна!..

Я сторопів. В один момент провалився у задушливу безодню і відразу ж вплив на поверхню, де було дихати легко-легко... Як можна, як можна так безглуздо наражатися!

Інсценізація вплинула. Правда, один з гостей засміявся і почав був щось на зразок: ми теж не кращі за хворих, та інші два його поспішно перебили, домагаючись їжі. Анна поставила їм молока. Кінець заслонки так і лишився закинутим на шнурок—відвертість і неприхована заклопотаність мали ще більше переконувати. Можливість підозрінь була паралізована, та хлопцям, видно, не до того. Вони пожадливо

сьорбали з горняток, часто позираючи у вікна — там, на дворі, вчувався тупіт коней. Не скажу, щоби мені було дуже страшно (ворог страшний, коли він далеко), а все ж таки... все ж таки, чому б якомусь із них не підійти до печи, не поцікавитись? Коли б Анна мовчала, ніхто б і уваги не звертав, але Анні, очевидно, треба було мене, мене помучити. Сама ж ризикувала, надто ризикувала, і в той же час... Ах, божевільна жінчина...

Вона розпитувала гостей за війну. Жовніри відповідали знехотя. Власне, відповідав один, той самий, що й себе вважав за хворого, відповідав жартами, з неприроднім, бравурним смішком:

— Uciekaј, matko! Bolcshevik nie saјuje!..

Інші два похмуро одмовчувались. Сиділи недовго. Їх несподівано покликали знадвору і, кинувши їжу, вони подалися геть. Тоді Анна нашвидку випроварила дитину до діда, замкнула двері і наблизилась до мене з переможною, в'їдливою усмішкою:

— А що, злякався?..

Я теж відповів усмішкою, додавши, що на гірший кінець не минути б лиха і господині. Та вона не хотіла мене слухати. Вона задьорно реготалася, дивилася з призирством, з викликом.

— Що,— каже,— хочеться до жіночки? А? На подушечку? А? Бідний хлопчикок... А знаєш,— каже,— я нічого не боюся. Це ти дурниці мелеш. Біг-ме, не боюся! Ось зараз,— каже,— піду й викрию тебе жовнірам. Мені нічого не буде, ще подякують.

А в самої стільки напруження, стільки завзяття, стільки сліпої злості й відчаю, що, слово чести, вона на все здатна.

— А - ну, злізай з печи! Злізай, бо кричатиму. Злізай!

Вона справді заверещала. Я мусів злізти. Ідіотське становище.

— Падай,— каже,— навколюшки,— і сама збила мене з ніг (так, мовляв, падай):— Ну проси, проси!..

Тут я не втерпів. Як зірвусь, як кинусь до неї. А вона руками голову закрила, присіла і так тихенько, жалібно:

— Не бий,— каже,— я ж пожартувала...

Як вам подобається? Вона пожартувала! І жартом, згинці, звиваючись, вона виповзла з хати. Тепер, звичайно, можна було всього сподіватися, але не міг же я її не пустити. Через хвилинку, скрадаючись, я теж вибрався на подвір'я і шугнув у спасенну кукурудзу. На селі хлопнуло кілька ріденьких пострілів. Потім втихло. Нігде ніяких ознак заворушення. Постріли, очевидно, були випадкові. Так просидів я до ночі. Уночі переліз щось на п'яту чи шосту садибу, теж у город. Вибрав найкраще місце. Там, під тином, у хащах дерези улаштував барложку, замаскувався галуззям, вирішив пождати ще одну добу. Хай шановна пані господарка викриває скільки хоче — все одно в цім гнізді чорта з-два знайдуть. Та вона, мабуть, думає, що досі вже й духу мого в селі нема. Гаразд. Хай собі втішається... Сиділося не погано. Хоч згодом почав докучати голод, але це, порівнюючи, дурниця. Найголовніше — ні кашлю, ні страху за своє знесилля. Лише глухий біль в уражених місцях, і то, коли незручно повертався.

Перед світанком (недарма я так уперто не хотів іти з хати, не хотів іти з села) перед світанком десь далеченько залопотів кулемет. Ой швидше б, швидше б! Раз кулеметик — значить, зовсім близько, значить, не треба наражатися.

Я мав рацію, бо опівдні знялася раптова тріскотня. Одні сипали з урвища, другі з протилежного боку, а я був посередині і закликав рясних джмелів летіти вище. Що правда, на найгірший випадок у мене була в перспективі запашна Валгала, де годуватимуть м'ясом Зерімні-ровим і де прекрасні валькірії подаватимуть мед, що його надоїли із сосків Гейдруни... Але земні прості радощі мене вабили сильніше. Тривала ця колотнеча хвилин двадцять — тридцять. На мою думку, ворог мав для опору прекрасну позицію, та його, видно, обійшли з флангу і примусили скоро з нею розлучитися. А потім — пам'ятаю — хтось двічі вигукнув зарізаним голосом: „Тарасов! Тарасов! — і послав на-вздогін універсальне прислів'я. Село перейшло до наших рук. Finis! Це було підчас нашого останнього наступу, коли — пригадуєте собі? — червоні невпинно летіли на Львів, а поляки безупинно летіли на Карпати. Саме тому й сталася така швидка трансформація.

Ви, певне, догадуєтесь, що пригода моя кінчається. Так, друзі, пригода справді кінчається. Дозвольте тільки пару коротеньких, останніх слів. Отже, з міркувань обережності я просидів у своєму кублі до наступного ранку і, зовсім зголоднілий, але упевнений та гордий з перемоги, пішов до... ну, звичайно, до Анни. Треба ж було подякувати та попрощатися. Одчиняю двері — на дверях дід. Ледве не стукнулись.

— А-а-а. Добридень! — кажу...

Він не відповів. Уважно, проймаюче глянув на мене, загадково посміхнувся.

— Куди ж ви тепер? — і пронизує, пронизує.

— Поки що до вас... — кажу — подякувати заскочив.

А він:

— Ти, хлопче, не інакше, як украв чиєсь щастя. Але не грайся з ним, ой, не грайся... — многозначно покивав пальцем і вплив із хати.

Тоді — Анна. Зустріла вона мене дуже радісно, трепетно, ніби ми давні, гарні приятелі.

— Ви большевик, біг-ме, большевик.

— Та ні, хіба ж я з однов руков, з однов ногов?

Вона сміялась. Вона ні за що не хотіла пускати мене в дорогу. По-перше, сподівалася дощу, потім вважала за краще почекати, коли нова влада уgruntується в селі, посилалася на різні прифронтові небезпеки, на необхідність упорядкувати себе перед подорожжю та відпочити, ще на якусь необхідність, ще на якусь небезпеку — словом, встигнеться набідуватися. Вона мала де в чому рацію, проте найголовнішого не сказала: їй хотілося тепер утримати біля себе чужу людину хоч на день, хоч на годинку. Тривога й розгубленість миготіли в її поглядах.

Я не давав остаточної відповіді. Навмисне не давав, бо для мене, втікача, що опинився вже до той бік, зайва доба не відогравала ніякої ролі. І в той же час, хіба вас чи кого іншого не цікавила б теперішня поведінка цієї жінчини? Мене, принаймні, цікавила.

Анна запобігливо взялася готувати їжу. Між ділом розповідала, що вони всі, крім вуйка, ховалися у льоху і зазнали страшних хвилювань. Коли ж я спитав, чи бачила вона більшовиків, —

— Ні, інші бачили.

— Однооки? — питаю.

Вона винувато пустила голову. Потім бере за руку хлопчика, жартуючи підводить його до мене:

— Дивись, Стасю, це — большевик. Ага!

Стась, з якого я давно мусив би живцем випити кров, стояв між нами і незрозуміло кліпав оченятами. Та щось, мабуть, по своєму зміркував, бо дуже серйозно промовив:

— Як мі пукнуло, я сі так напудив...

Славне, опецькувате дитинча. Освоївшись, він розповідав препотішні історії, і ми з ним довго гралися. Впродовж цілого дня в хаті не замовкала гутірка. Що? Так, так, цілого дня — я відклав подоріж на завтрашній ранок. Да, ще забув: я ж ходив до гміни (не реєструватися, ні), ходив довідатись, де штаб полку, чи бригади. Нікого там із своїх не застав. Довідався лише, що перед кількома годинами прилітали наші верхівці і дали наказа спокійно продовжувати роботу, що фронт посунувся верстов на вісім-десять, що якийсь штаб стоїть у сусідньому містечкові, в тилу, теж верстов за десять-дванадцять.

Отже, кажу, вчорашні вороги поволі ставали друзями. Та це й не дивно: спільно пережити часто зближає, а неприємності — особливо. Історію з шаленим „жартом“ обоє замовчували, так ніби нічого не сталося. Йі було соромно, я ж не хотів починати першим. І щоб уникнути ніяковости, говорили без перестанку, говорили про все, що тільки могло нас цікавити на той час, — найбільше, звичайно, про війну та більшовиків. Анна уважно прислухалася до моїх слів, ніби погоджувалася, але я кілька разів спостеріг прихований опір в думках. Кілька разів ніби натяком проковзнуло щось на зразок: не вродив наш мак, побудемо поки й так. Зрештою, від неї іншого й вимагати не доводилось. Це ж — перші дні, дайте уговтатись.

На ніч постелила мені долі і, коли облягались, —

— А може б ви, — каже, — ще трохи почекали з дорогою?

На моє запитання, з яких саме міркувань, вона пояснила тим же, що й вранці, а коли я рішуче odmовився, вона кинула задьорно з усмішкою:

— Боїтеся, що не встигнете? Боїтеся, що вашим скоро тікати звідси?

— Ні, — відповідаю, — тікати ми не вміємо. Хіба по добрій волі...

— Невже?..

Отаке завзяте!.. Уночі вона молилася. Я почував себе неупевнено, нервувався, спав одним оком. І я чув, як гаряче шепотіли її уста:

— *Błogosławion owoc żywota twego, Jezus...*

Вранці, нашвидку поставивши сніданок, Анна ще раз запропонувала переждати пару днів. Я заперечливо хитнув головою. Тоді взяла відра і, попросивши зачекати на неї, зникла. Минає п'ять хвилин, десять, п'ятнадцять — нема. Встаю, хожу, виглядаю, сідаю, знову встаю — нема. Я почав тратити терпіння. Піти, кинувши отак хату — незручно. Але й чекати бо-зна скільки теж неможливо. Дав я собі строку ще хвилин десять, думаю: не прийдеш — не треба. А на серці якось нудно, погано. Врешті одрізую скибку хліба, кладу в кешеню, беруся за клямку — назустріч Анна.

— А я вам з повними відрами, — каже сміючись і просить вибачити, що забарилася: — Чекайте бо, я харчів на дорогу зав'яжу та й проведу вас трохи. Ви ж дороги не знаєте.

Дороги я справді не знав (хоч це дурниця), але одмовитись од останніх послуг моєї господині, од її люб'язности — ви б напевне теж не одмовились. Вона заклопотано бігала з хати в комору, з комори в хату, метушилася, вовтузилась над тим клуночком, немов споряджала в далекий світ. Кінець-кінцем накинута на себе велику хустку, заховавши вузлика в її складках. Рушили.

Був чудесний ранок, ні одної хмаринки, ні маленького натяку на дощ. Я зауважив Анні, що з неї невдала ворожка. Анна посміхнулася, і на цьому замовкли. Вона здавалася спокійною, навіть строгою. Дивилася в землю, до краю заглибившись у свої думки. І тільки від часу до часу мінливо хмурилось її чоло.

Вийшли в коловоріт. Думав, тут скажемо: прощай. Ні, вона вела навпрошки до тракту, вона боялася, щоб я не збочив, і попростувала зі мною далі. Знову мовчання. Напружене, важке мовчання. Чомусь ні один із нас не наважувався його порушити.

Оглядаюсь — забрели далеченько. Зупинився. А вона:

— Бачите отой ярок? Туди доведу і — досить.

Мусив погодитись. Очевидно, це їй було приємно. І ще з півгодини ми затято мовчали. Аж ось довгий, колінкуватий ярок. Один край (спадистий) поріс густими кущами, а той — укисний, голий, в степ. Сідаємо на краю. Розказує мені дорогу. Тепер зовсім близьенько.

— Ну, бувайте щасливі, — кажу.

— Не йдіть.

— Як же так?..

— Не йдіть, чуєте? Лишайтеся жити у нас. У мене...

Я здивовано підвів голову і раптом — не знаю, як це сталося — уста в уста, кріпко, запашно. Один поцілунок, та такого ніколи не буде.

— Не йдіть.

Я стиснув їй руки, пішов. По кількох кроках озирнувся — стоїть нерухомо.

— Ми ще побачимось! — гукнув я, добираючи веселого тону, хоч, признатися, мене обгортав легенький сум. Tous comprendre — tous regarder, і мені було жаль цю збаламучену людину.

Да, мої друзі... Починаю сходити ярком. Стежечка крута, плутана. Берусь руками за куші, і що-разу кортить зупинитись, так наче невідомою силою затримує дотик галузок. Да... Вихоплюється переді мною ширший, одкритий поворот. Я збавляю кроку, хочу оглянутись в останнє, і саме в цей момент: ба-бах! над вухом. Ба-бах! — удруге. Що за чорт? Я інстинктивно припав до землі. П'ястися назад? — безумство. Тут? — розстріляють. Швидше за пагорок! Швидше униз! І хапаючись за куші, я сліпма кинувся униз.

Стріляли з револьвера. Хто стріляв, я й досі напевне не знаю. Навряд, щоб Анна. Принаймні, тоді мені видалось, що стрілець значно правіше. А втім, стрілець поганий, бо мета у нього була, як на долоні.

Отака, як бачите, історія.